

İŞİTME ENGELLİLER VE DİL

Çiğdem Kader KAYA

Özet

Bütün dünyada, engellilerin eğitiminde en büyük sorun iletişim olmuştur. Bu da çeşitli iletişim ve eğitim yöntemlerinin tartışılmasına yol açmıştır. Bilim dünyasında, yöntemler arası alışveriş gerçekleştiği ve esneklik gözetildiği zaman ılımlı bir noktaya varılacaktır. Diğer yandan, işitme engellilere iş alanları sağlayan sanat ve meslek atölyelerinin açılmasına mutlaka ihtiyaç vardır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe eğitimi, işaret dili, yöntem, sağır

Abstract

The most important problem for the training of the deaf people has been the communication throughout the history all over the world. This led to the discussion of the various communication and training methods. In the scientific world, it will be reached to a agreeable point when the exchange between methods will be carried out and the flexibility will be observed. On the other hand, it is required that the art and craft workshops that will provide job opportunities to the deaf people have to be opened.

Key words: Turkish training, sign language, method, deaf

Dünyadaki tarihi durum

İşitme engellilerin, genel bir ifade ile sağırın toplumsal tarihi, işiten insanlara göre farklı ve büyük değişiklikler arz eder. Bu insanlar, başta eğitim olmak üzere, sağlıklı yaşama ve toplumsal hayatta var olmanın, bunu takiben insan olmanın bedelini ağır şartlarla ödemişlerdir.

Sağır-dilsiz olmak; ilk çağda ve Avrupa'nın, hakiki vahşet çağı olarak bilinen orta çağda tam bir felaketti. Çünkü bunlar, özürlerinden dolayı uğursuz sayılır, şefkatten mahrum bir hâlde, daha çok küçükken sokağa terk edilir, kendi öz ana ve babaları tarafından evlerinden kovulurdu. Eğer, bu zor şartlara rağmen yaşamayı başarırlarsa, ömür boyu felaket içinde sürünürlerdi. İlk ve orta çağda evlerinden kovulan bu insanların, yeni hayat sahaları ormanlar,

mağaralar ve ağaç kovukları olurdu. Bunlar, avlayabildikleri hayvanların etleri ile bulabildikleri otlarla beslenerek hayatlarını sürdürmeğe çalışırlardı. Özellikle en ürperten tablo ilkçağın Isparta'sında görülmekteydi. O devirde, kahraman ve yiğit olarak bilinen ufak ama çok kuvvetli Isparta ordusuna sağlıklı insan yetiştirmek amacı güdülür, bu nedenle sakat, bedeninin herhangi bir noktası eksik, hatta cılız doğan çocuklar öldürülürdü. Hatta çocuğu böyle doğan ana-baba, onu ölümün kucağına kendi elleriyle atmayı bir borç bilirdi.¹ (Gök 1958: 1)

Orta Çağ'ın yarısına doğru bu insanların nihayet, sanıldığı gibi uğursuz, zararlı ve işe yaramaz olmadığı fikri yayılarak halk arasında kök saldı. Bu anlayıştan sonra, güya onlara iyi bir hayat hakkı tanımış olduklarını düşünerek hayvanlara yaptırdıkları işleri, bu zavallı insanlara reva görerek onları değirmenlerde at yerine koştular.²

Yukarıda sözü edilen orta çağın insanlık dışı vahşeti on beşinci asrın sonlarına doğru sürdü. Bu çok zeki ve becerikli insanların konuşamamaktan başka kusurları olmadığı anlaşıldı. Bunların da konuşmayı öğrenmeleri için çeşitli çareler ve yöntemler araştırılmaya başlandı.³ (Gök 1958: 17)

Bu gün, Avrupa'daki sağır ve dilsizler, normal insanlardan farksız bir hayat sürmekte, hatta onlar da ticaret, sanat ve edebiyat hayatına atılmaktadırlar. Helen Keller, göremediği ve duyamadığı halde pedagojik alanda başarılı eserler vererek, körlerin, sağır ve dilsizlerin kraliçesi olarak insanlık tarihinin onur konuğu olmuştur. Beethoven, en güzel bestesi olan ünlü 9. senfoniye sağırlığında yapmıştır ki onun, duyduğu zamanlara ait olan besteleri bu meşhur bestesini geçememiştir

Görüldüğü gibi, bu insanların; bilgilerini, sanatlarını icra etmek, derinleştirmek için, dilin hakikatlerine ulaşmaya ihtiyaçları vardır. Bir dil öğreninceye kadar, bunların zekaları üstü örtülü gerçeklerle gizlenecekti.

İşitme engellilerinin Türkiye'deki eğitim durumu

Türkiye'de, bu sahadaki eğitim 1889 yılında başlar. O dönemde, devletin ileri gelen kişilerinin çocuklarının sağır-dilsiz olması, eğitimcilerin bu sahaya yönelmelerinde önemli rol oynar.

¹ “Bu vahşet çağında, dilsiz çocuklar, konuşma çağına gelip te konuşmayı öğrenemedikleri zaman, annesi onu hemen ilgili memurlara teslim eder, onlar da yavruyu Tanbet Kayalıklarından Berater Nehri'ne atarlar, masum yavrucak orada boğulur, öldürdü.”

² Yaşadığımız çağda bile işitmeyen gençlerin, eğitim düzeyleri eşit olan, işiten gençlerle aynı konumda çalıştırılmadığı, onlara ayak işleri verildiği, ve bu nedenle edilgen konumda kaldıkları görülmektedir. Bu işitme engelliler, yapı ressamlığı, ya da grafikerlik sıfatıyla başvurdukları işyerlerinde çaycı, arşiv memuru gibi işlerde çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Bu sebeple, yaratıcı unsurları ve zekaları fark edilmemekte ya da bastırılmaktadır

³ Allah'ın, işitme noksanıyla yarattığı bu topluluğun, keskin bir zekası, mükemmel bir dikkat ve kavrayış kabiliyeti vardı. Dünyanın en büyük diplomati olan ve diplomasi mesleğini kuran Makyavel'in sağır ve dilsiz olduğu bazı siyasi tarihlere yazar

İstanbul'da Ticari İlimler Akademisi binasında bulunan zamanın Ticaret mektebinin müdürü Grati Efendi, sağır çocukları bulunan yüksek devlet memurlarını; sağırın eğitilebileceğine inandırmak yoluyla, sağırın eğitimi üzerine, sarayın ilgisini de sağlayarak, bir fermanla 1889'da Ticaret mektebinin içinde bir sağır okulu açılmasına önyak olmuştur. Grati Efendi Fransa'da öğrenim yaptığı için bu okulda Fransız işaret metodu ve yazılı ifade esas alınarak, el alfabesi de yardımcı bir yöntem olarak uygulanmış ve Türkçe, Ahlak, Matematik, Tarih, Coğrafya dersleri okutulmuştur (Pehlivan 1969: 3 – Özsoy 1985: 26).

Bu okul, 1924 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına devredilir ve okulun müdürlüğüne Dr. Orhan Kip getirilir. Türkiye'de ilk defa oral yöntem uygulanır. Buna paralel olarak Orhan Kip, meslek eğitimine çok önem verir ve okulda sanat atölyeleri açar (Pehlivan 1969: 3). Bugüne kadar uzanan bu sanat atölyeleri, sağır için bulunmaz bir geçim kapısı olmuş, ne yazık ki son zamanlarda bir bir kapanmıştır. Böylece sağırın başarılarına yol açan geçim kaynağı zanaat kapıları da kilitlemiş durumdadır.

Türkiye'deki sağır-dilsizler, gerek ortaçağda gerekse sonraki dönemlerde Avrupa'dakilerden daha rahat bir hayat sürmüşlerdir. Bunun nedeni olarak, Müslümanlığın böyle malûl kişilere karşı, müşfik olmak mecburiyetini yüklemiş olması görülmektedir (Gök 1958: 11).

Avusturyalı Grati'nin kurduğu bu ilk eğitim kurumunun tek çalışanı da kendisiydi ve bir süre sonra bu başarıdan aldığı cesaret ve şevkle okulun körler kısmını açıtsa da bazı kısıtlamalar nedeniyle bu kısmın faaliyeti kısa sürede sona erdi. İkinci olarak İzmir'de sağır için bir okul açılarak, hem sağırın hem de körlerin eğitiminde hayata geçirilmiştir. Sağırlara yönelik ilk açılan okulun, hem tek olması hem de gördüğü rağbetin artmasıyla birlikte okul, ihtiyacı karşılayamaz hale gelmiş ve başvuruların sıraya konulması mecburiyeti doğmuştur. Bu durum, mantığa ters düşen aksiliklere sebebiyet vermiştir. Öyle ki, 12 yaşını dolduran çocuklar, öğrencilik haklarını bu suretle kaybetmiş ve özel müesseselere yönelmek zorunda kalmışlardır. Bu hâl, uzun yıllar sürmüş ve sırasıyla İstanbul, İzmir ve Ankara'da açılan okullar bile talebi karşılamaya yetmemiştir. 1990'lı yıllarda bile sıra beklemek yüzünden, ilkokula oldukça geç başlanıyordu. Artık, 12 yaşını doldurmuş olsalar bile, öğrencilik haklarını kaybetmek sağır için söz konusu olamazdı. Çünkü, yavaş yavaş durumun farkına varılıyor, tartışılıyor, muhakeme ediliyor ve yaş sınırı artık dikkate alınmaksızın sadece sıra bekleniyordu. 1990'dan sonra okulların, eskiye oranla hızla çoğalması, buralara kayıt olan öğrenci yaşını yavaş yavaş aşağıya çekmekle birlikte, bugün bile bu oran, işiten çocuklarla aynı dengeye henüz yetişememiştir.

Nüfusla birlikte bu çocukların sayısı da her geçen gün artmaktaydı. Bugün bile ilköğretim 8. sınıf düzeyinde 16, 17 ve hatta 18 yaşında olan öğrenciler vardır. Bu yaş oranı, her geçen yıl yavaş da olsa azalarak dengeye yaklaşmaktadır. Günümüzde işitme engelli çocuklar, işiten çocuklara oranla eğitime en az 3 yıl geriden başlamaktadır. Okullaşmanın yaygın olmadığı dönemlerde ise, sağlıklar için açılan okullara sınavla öğrenci alınıyordu.

Tarihi döneme gidildikçe, bu insanların eğitiminde öngörülen en uygun çağın yetişkinlik çağı olduğu fikrinin ağır bastığını ve bu fikre göre hareket edildiğini görürüz. Günümüze yaklaştıkça bu fikir yerini, çocukluk çağında eğitmenin daha doğru olduğu tezine bıraktı. Günümüzde ise, çocuk doğduktan sonra, işitme kaybı anlaşılır anlaşılmaz, eğitime başlamanın daha doğru olacağı görüşü hâkim olmasına rağmen, Türkiye’de, okul öncesi eğitim veren kurumlar henüz yoktur. Bu ihtiyaç, bazı merkezler ile Tıp fakültelerinin küçük bir biriminde faaliyet göstermek suretiyle karşılanmaktadır. Bunların eğitilmesinde hedef, dili kazandırmaktır. Zaten, duyma yetisini kaybetmiş olan çocuk, genç ve yetişkinlere anadili eğitimi, yabancı dil öğretir mahiyette olmalıdır. Fakat, dildeki bazı karmaşık bilgiler ile sözdizimsel yapının yeterince bilinmemesi, bu amaca varmayı oldukça zorlaştırmaktadır.

Kaynaştırma Sorunu:

İşitme engelli çocukların işiten çocuklarla kaynaştırılarak eğitilmesinde yeni bir sorunla karşı karşıya kalırız. Zaman zaman verdiğimiz konferans ve seminer derslerinde ilgili kursiyer ve katılımcılarla görüş birliğine vardığımız nokta; işitme engelli çocukları işiten çocuklarla kaynaştırma eğitiminde, hiçbir temel altyapı olmadığından, zaman zaman üzücü durumlar yaşanmaktadır. İşitmeyen çocuğun, normal eğitim kurumuna, normal şartlar altında devam edebilmesi için, işiten çocukların psikolojik olarak kısa bir kabullenme eğitimine tabi tutulmaları gerekir. Birbirini kabullenme gerçekleşmedikçe, makul bir kaynaştırma eğitiminden de söz edilemez.

Eğitim Kurumları:

2005-2006 eğitim-öğretim yılına göre Türkiye’de işitme engellilere eğitim veren 50 tane ilköğretim okulu, 14 tane de meslek lisesi bulunmaktadır. Üniversite faaliyetini ise, ilk defa, Eskişehir’de Anadolu Üniversitesi bünyesinde açılan, Engelliler Entegre Yüksekokulu adıyla görmekteyiz⁴ (Beytaş 1996: sayı 11, 30). Bu bölüm ile işitme engellilere öğretmen yetiştiren bölümün kurulmasında, zamanın Anadolu Üniversitesi rektörü, bu günün ise, Eskişehir Büyükşehir Belediye Başkanı Yılmaz Büyükerşen’in önyak olduğu bilinmektedir.

⁴ Bu Yüksek Okulun bölümlerine kontenjanın doldurulamaması belli bir puan sınırı şimdilik dikkate alınmamaktadır.

Büyükerşen'e bu ilhamı, işitme engelli olan kızı vermiştir. İşitme engelli gençlerin, liseden sonra üniversite sınavıyla girdiği bu yüksekokul, onların büyük umut kaynağı olmuştur. Bünyesinde bazı lisans ve ön lisans bölümleri bulunan okulda, bir yıl Türkçe hazırlık programı uygulanmasının nedeninde, işitme engelli gençlerin Türkçeyi, işiten akranlarına göre çok gerilerden takip etmesi yatmaktadır. Gerek işitmeyen gençliğin eğitimine önyak oluşu ve gerekse yıllarca tartışılan, incelenen eğitim sistemi, müfredatı, yöntemleri ve esnek olmayan yaklaşımı ile Türkiye'de alanında ilk olan bu kurum, gelecek yüzyıllara kadar uzanacak olan çeşitli fikir ve felsefeler barındırmağa adaydır.

Oyuncak fakirin dünyasında ne ise, dil de dilsizin dünyasında odur:

İşitme engellilerin ya da sağırın eğitimi ile ilgili çalışmalar yeni değildir. Bu süre zarfında, birtakım görüşlerin ileri sürüldüğü sahada en dikkat çeken nokta eğitim yöntemleri olmuştur. 1755'te Fransa'da açılan ilk sağır okulu- nun kurucusu olan Abbé de L'Epée bir din adamı ve sağırın ilk eğitimcisiydi. Önceleri zengin çocuklarıyla başladığı bu eğitimi, sonraları geniş bir kitleye yaydı.

İşe ilk önce, sağırın konuşmaması amaçlayan sözlü yöntemlerle başlandı.⁵ Bu; zamanla, yerini işaret yöntemine, daha sonra da sözlü yöntemin doğal işaretlerle desteklenmesi hâli olan karma (total) yönteme bıraktı⁶ (Özsoy 1988: 71).

Kaldı ki amaç; sadece konuşmayı öğretmek ile, sağır çocuğun sesler çıkar- ması olarak ele alındığında dil, bütün bunların yanında zihinler ötesi dünyadan kısık seslerle zayıf sinyaller veren, bir nevi bastırılmış bir zihin oyunu halinde kalıyordu. Çünkü, uzun yıllar süren zahmetli ve yorucu bir çalışmadan sonra konuşmayı öğrenen ve bunu, kendisini yarım-yamalak ifadelerle anlatacak dü- zeyde yansıtan bir sağır kişi, bu eğitim biter bitmez, yuvasından çekilip gerilen bir lastiğin aniden bırakılışı gibi hızla, çıktığı yere geri dönecektir. Dolayısıyla konuşma eğitimi, tek başına hiçbir amaca götüremeden bıraktığı sahada eğiti- menini, elleri boş geri gönderecektir. Bunun sayılı örnekleri dünyada yaşanmış ve yaşanmaktadır. Bütün bu olumsuzlukları yaşamamak için, konuşma eğiti- mi dilin önüne geçmemeli ve gerektiğinde dilden sonra verilmelidir. Maalesef yapılan bu çalışmalar, istenen sonucu veremediği için yüzyıllardır dünyada, sağırın eğitim yöntemleri üzerinde tartışmalar hiç dinmemiş; bazı çevreler tüm yöntemlere esnek yaklaşmak, irdellemek yerine, katı bir tutum sergilemiş;

⁵ **Oral Yöntem:** Sözel iletişim yöntemi olup, hedef işitme cihazı kullanarak dudaktan anlamadır. **Total Yöntem:** Karma yöntem de denir. Sözel yöntemin doğal işaretler ve mimiklerle desteklenmesi halidir. Bu yöntem, konuşma dilini, ancak kendine yetecek seviyede bilen işitmeyenler üzerinde başarı sağlar.

⁶ Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar

bunun sonucunda, bu konudaki araştırma sahaları uzun yıllar başıboş kalmıştır.

Bilinen bir gerçektir ki, yeryüzünde bu sahada hiçbir otorite, sağrıların, ne konuşmayı başarmasına ne de dili ve dil mantığını kavramasına asla engel olma düşüncesine sahip değildir. Kaldı ki, yöntemlere katı bir eğilim göstermek yerine, onları deneme yoluna gidilmiş olsaydı, durum şimdikinden daha farklı olacak, bilimsel ve etkin bir görüş birliğine varılacaktı.

Bu tartışmalar bütün dünyada süredursun sağrılar, zihinlerinin en temel besin kaynağı olan dilden bugün bile büyük ölçüde yoksundurlar. Dünyada hangi dil olursa olsun, hiçbirisi durağan değildir, dil daima değişime uğrar. Onu ilgilendiren her şeyde yoğrulur, şekil bulur, kültür sahasına atılmaz da, kendiliğinden düşerdi. Yaşadığımız son yüzyılda bile, çoğu bilimsel sahalar, ılımaya yüz tutarken sağrılar, hâlâ dil yoksunluğundan büyük bir zihinsel açıklık çekmektedirler.

Hiçbir dil kendi başına öğrenilemez. Karşımızdaki kişiye vereceğimiz yabancı dil dersini, ancak onun ana dilini de bilerek ve göz önünde bulundurarak vermekle daha kolay başarı sağlarız. Konuşma eğitiminin, asıl zor olan aşaması bu yöntemle halledilmiş olurdu ve işitme engelli çocuk, dil ve konuşma hakkında belli bir farkındalık kazanırdı. Kendini ifade ederken, kullandığı vasıta ve araçların “neden” ve “niçin” i üzerinde kafa yorarak zaman kaybetmezdi. Çünkü, bu yolla, “neden” ve “niçin” leri konuşma öncesi hafızasına kaydetmiş olacaktır. Zira, konuşulanın ne olduğunu, nasıl olduğunu kavratmadan konuşturmak, eğitim sonrasında çabuk unutulacak bir ezberleme gerektiriyordu. Bu, yöntemi bilmeyen bir yabancı dil eğitmeninin; öğrencilerine yabancı dilden bilmediği kelimeler ve cümleler tekrarlatarak emeğin ve zamanın boşa geçmesi demektir. Değilse, bugünkü sağrıların hemen hemen tümüne yakını, niçin kendilerini hâlâ rahat ifade edememektedirler? Bunun nedeni işaret dili ise, sağrıların birbirleriyle ve sosyal çevresi ile iletişim kurmalarını engellemek için onların ellerini bağlamak ne derece doğru olurdu? Yeryüzünde duymayanlar oldukça ve iki duymayan kişi bir araya geldikçe, işaret dili daima konuşulacaktı. Fakat bazı çevrelerin, bu görsel deneyimi gördükleri halde hâlâ inkâr etmeleri oldukça düşündürücüdür.

İnsan, bir dili ancak diğer bir dil ile keşfeder. Burada sözü edilen; herhangi bir görüşe inandırma fikri ile herhangi bir yöntemin daha iyi olduğu üzerinde yargısız, emrivâki ve katı bir tutum değildir. Bunun aksine, her yöntemin, esneklik gözetilerek, ince ince elekten geçirilerek taranması, uygun çarelere varılması halinde, hepsinde deneysel fakat kalıcı ve realiteye uygun bir çalış-

mayla, bilimsel verilere varılmasıdır. Dolayısıyla, bilim adamı kapısını, doğum sancısı çeken her meraklı zihnin didiklemesine izin vermelidir ve yeri geldiğinde, yeni bir nazariyeye sırt çevirmek yerine, bu nazariye ile değişebileceğini kabul etmelidir. Bu, bilimin sürekliliğini, bilim adamının erdemliliğini yansıtır. Çünkü hiçbir dil gibi hiçbir bilim de durağan değildir. Yukarıda bahsi geçen esnek yaklaşıma, araştırmaya, sentezlemeye bilhassa Türkiye'nin çok ihtiyacı vardır.

Şu an Türkiye'de sağırlara, arzu edilen ve olumlu sonuç veren bir eğitim kurumunun sıkıntısı hâlen yaşanmaktadır. Öyle görülüyor ki bu, çok zeki insanların geleceği, yöntem tartışmalarına kurban edilmektedir. Onların düşünce ve kültür dilleri, işiten insanlar kadar zengindir. Tek eksikleri, konuşma ve yazı diline, işitenler gibi sahip olamamalarıdır. Oysa ki bir işitmeyen, yazarak konuşur, okuyarak dinler hâle gelebilir.

İşaret dili nedir?

“İşaret dilinin kelimeleri ve deyimleri küçük yaşlarda öğretilmiş olsa da bu dilin grameri, konuşmanın öğrenildiği yaşlarda geliştirilir.” Fikri her ne kadar yaygın olsa da yeni keşfedilmiş değildir. Çünkü, işiten çocuklar bile, ana dillerini öğrenmeden önce ya da konuşma sürecine geçinceye kadar gramer hakkında zihinlerini yormazlar. Bu, işitme engellilerin kullandığı dil için de geçerlidir. Ya da daha evrensel bir deyişle, dilden önce gramer yoktu; grameri, var olan ve edinilen dil doğurmuştur.

Dünyada, teknoloji dehâsı olarak bilinen, annesi ile eşi sağır olan ve bu ilhamla telefonu icat eden Alexander Graham Bell, işaret diline L'Épée gibi şüpheyle bakmasına rağmen; hiçbir dilin, sağır çocukların zihnini işaret dili kadar etkilemeyeceğini düşünüyordu ve sağır çocuğun zihnine, işaret dili yoluyla nüfus edilebileceği fikrinde idi. Dünyadaki bilim adamları ve filozoflar bu dile merak ve ilgiyle yaklaşmış, bizde ise, şimdiye kadar kapı dışarı edilmiştir. Yeni dünyada, işaret dilinin kabul edilip edilmeme sorununun dinmek üzere olan gürültüleri dindiği zaman, bu kitlenin sağır-dilsiz, işitme engelli, duyamayan-konuşamayan değil de, yeni bir dil ailesine mensup, kendine has kültür dilleri olan birer toplum insanı oldukları anlaşılacaktır. Türkiye'de, işitme engellilerin eğitimi hakkında eser vermiş hocalardan biri olan, eserlerinde ılımlı ve objektif yaklaşımlar sergileyen Prof. Dr. Yahya Özsoy'a göre; okullarda yaygın olan işaretlerden bazıları okuldan okula göre farklılık göstermektedir (Özsoy 1985: 80).

Aslında bu farklılık, Türkçenin, illere göre değişen küçük çaptaki dil ve şive farklılığından başka bir şey değildir. Örneğin, tahtadan yapılmış at araba-

sına Doğu Anadolu'nun bazı bölgelerinde “**sanka**” denirken, bu her bölgede konuşulmaz ya da bilinmez. Bugün dünyadaki işaret dillerinde bile bazı benzerlikler görülmektedir.

Oral ve karma yöntem:

Elbette ki konuşma dilini bilen bir sağır için en iyi yöntem karma yöntemdir. Çünkü bu durumdaki biri için; eğitim söz konusu olduğundan, işaret yöntemini kullanmak, özel bir dil zevkinden ve kültürler arası paylaşımından öteye geçmeyeceği gibi, oral yöntemi kullanmak ta sadece dudak okuma ve artikülasyonda⁷ işlenen konuya uyum ihtiyacına cevap veremeyecektir. Dolayısıyla işitme engellinin zihninde kavram ve ifadelerin, sentezlenmeden bölünmesine sebep olacaktır. Çünkü, dudaktan okuma zannedildiği üzere tek başına asla bir başarı bütünlüğü sağlayamaz.

Oral yöntem, tüm sağırlara asla uygulanamaz. İnsan en temel bilgileri yaşayarak öğrenir. Onun içindir ki, hayatta öğrendiklerimiz, okulda öğrendiklerimizden çok farklıdır. Okulda öğrendiklerimiz, belli bir süre sonra kaybolup gider. Kalan çok azı ise, zihnimizde “kültür” adı verilen bir tortu oluşturur. İşte, bu tortu sayesinde unuttuğumuz, ama işimize yarayan el altı bilgilerini tekrar keşfederiz. Yeter ki yaşantının ürünü olsun.

Bununla birlikte, birkaç yıllık çocukluk eğitimiyle uçak sesine tabi tutulmuş işitme engelli biri ile, böyle bir eğitim almadan, yıllarını hava alanı bölgesine yakın bir yerde geçirmiş bir işitme engelli arasındaki farkı düşünün. İlki; edindiği sesleri çağrıştıran bir hayat sürmediği, ikincisi, bu sesleri eğitim yoluyla değil, yaşayarak öğrendiği için, uçak ve hava alanı fikrine, bunun sonucunda da bunları ifade kabiliyetine sahiptir. Bu durum gösteriyor ki, duymayan bir çocuğa bu üç (oral, karma ve işaret) yöntem tek başına asla bir eğitim sağlayamamaktadır. Duymayan çocuklar, duyanların aksine öğrenerek değil, yaşayarak öğrenirler. Bunda esas, öğrenilmesi gereken bilginin, muhtelif aralıklarla kendi doğal akışındaki sıklığıdır.

Deniliyor ki “işitme engellilerin iletişim becerilerini, özellikle, alıcı niteliklerini geliştirmek için dudaktan anlamaya yer verilmesi gerekmektedir. (Özsoy 1988: 77) Oysa ki, burada alıcı-verici unsurlar, birbirleriyle eşit ve paralel bir yol izlemelidir. İyi bir dudaktan okumaya hazırlık için, önce işitmeyen çocuğun ya da yetişkinin dil hazinesinin olması gerekir. Çünkü, insan kendi kendine yabancı olan bir dilde konuşan muhatabını, asla anlayamaz. Denebilir ki, dudaktan okuma, mimiklerle desteklenirse ve duymayan kişinin kelime hazinesi de yeterli düzeyde ise, bu yöntemle ve bazı istisnalar dışında

⁷ Ses eğitimi ve ses çalışması

rahatlıkla iletişim kurulabilir. İşin bu aşaması mutluluk vericidir. Ancak, işitme engelli, iyi bir dudak okuyucusu konumuna taşıyacak yöntem sıkıntısı, tüm hızıyla ve hâlâ yaşanmaktadır.

Oral yöntem, bütün sağırlara uygulanamaz. Çünkü bunda öncelik, konuşma eğitimindedir. Oysa, bu doğru değildir. Bir dil bilinci edindikten sonra, konuşma eğitimi düşünülebilir. Bebekler, doğduktan belli bir süre sonra bağıldamaya, anlamsız sesler çıkarmaya başlar, bundan sonra da konuşmaya geçer. İşiten bebekler, konuşmayı alışveriş yoluyla, çevreyi dinleyerek, dinlediklerini yansıtarak öğrenirler. İşitmeyen bebeğin, yukarıdaki görüşe göre, alıcı niteliklerin yanında verici niteliklerin de, birbirine paralel olarak geliştirilmesi icap eder ki, dudaktan anlamaya hazırlık sahası sağlanmış olsun.

Ne var ki bu sahada asıl önemin, “konuşturma”da olduğu gibi yanlış bir görüş hâkimdir. Çünkü, bütün bu çalışmalarda, sorunun dilde olduğu görülüyor, biliniyor, fakat bu durum fark edilmiyor ve algılanmıyor. Öteden beri bu eğitim; bağıldama döneminden sonra artikülasyon eğitimi, onu izleyen konuşma eğitimi adı altında kronolojik bir sıralama oluşturuyordu. Kaldı ki, bu sıralamada dil eğitimi öne çekilmedikçe sağır çocuklara verilen eğitimde istenilen sonuçlar alınmazdı. Çünkü bu çocuklar, kısmen de olsa yaşadıkları toplumun sözel dilini anlamadan ne konuşacaklardı ki? Bunun yanında çocuğun; anlayarak konuşma, okuma ve okuduğunu anlama ile dudaktan okuma yöntemlerine cevap verebilmesi için de kelime hazinesinin gelişmeye yatkın olması kaçınılmazdı.

Görülüyor ki, verici niteliklerle paralel olarak desteklenmeyen, bazen de tek başına kalan bir alıcı nitelik yetersiz kalmaktadır.

Bilinen diğer bir gerçek ise işitmeyenlerin, dış dünyaya karşı uyum sağlayamadığı için, alçak sesle konuşmalarıdır. Çünkü onlar, dışımızda cereyan eden sesleri yok farz ederek konuşurlar ve bu duymadıkları sesler, onlar için bir varlık teşkil etmez, sadece hayâlet uzantıları oluşturur ve sesi hayâlet şeklinde algırlarlar.

Artikülasyon eğitimi; ilgili eğitimciler, giderek ‘işitme eğitimi’ diye telaffuz etseler de bu bir sesletme eğitimidir. Cümle metodundaki anlamlı kelimelerin ve cümlelerin artikülasyonu kâfi değildir. Verilen her kelime ve cümlenin anlamı ile ifade ettiği varlık ve fikir öğrenciye artikülasyondan önce kavratılmalıdır.

Dudaktan okumanın, sağırların eğitiminde ayrı bir yeri ve önemi vardır. Bir sağır, her zaman konuşmada geçen bütün kelimeleri dudaktan okuyamaz.

Yalnız, iyice öğrendiklerinin bir kısmını okuyabilir, bir kısmını da konuşanın dudak hareketlerini tekrarlayarak çıkarır. Geriye kalan kelimeleri de cümlelerin genel anlamı içinde tahmin eder (Pehlivan 1969: 13).

Dudaktan anlamada, yanlış kelime okumadaki hata payı, aynı ya da birbirine benzer yerlerde çıkan *p, m, v, b, f* ile *d, t, l, n* gibi benzeşim gösteren harflerdedir.

İşitme engelli, “soru” kelimesini “konu, dolu, boru” şeklinde de yanlış algılayabilir. Bunun için, anlatmaya çabalarken kelimeyi tekrarlamak yerine, cümleyi bütünüyle vermek daha doğrudur. O zaman, kişinin zihninde kelimeyi cümleye götüren çağrışımlar harekete geçecektir. Dilimizdeki sesli harflerin tümü farklı yönlerde yansıdığı için, dudak okumanın en etkin formülüdür. “Soru”daki “o” ile “u” değil, “s” ile “r” sesinin yanlış anlaşılabilir, başka ve benzer çıkışlı kelimelerle karıştığı görülür. “Pembe” ile “tembel” kelimeleri böyle bir karışıklığa meydan vermez. Çünkü iki kelimedede, çok harften oluşan “-embe” şeklinin, benzeşmeden öte, aynı oluşuna rağmen “pembe”deki “p” ile, “tembel”deki “t” ve “l” sesi kelimelerin doğru kavranması için yeterlidir. Dikkatli ve iyi bir dudak okuyucusu, “tembel”deki “l”ye bile ihtiyaç duymadan kelimeyi rahatlıkla okuyabilir. Çünkü, bu üç sesin (*p, t, l*) birbirlerine zıt karakterleri vardır.

Türkçe’yi anlayarak yazma sorunu üzerine:

Diğer taraftan bir başka yanlış anlama da Türkçe’deki dilbilgisi yapısında görülmektedir. Geniş zamanlı fiillerin öğretildiği bir sınıf gözlenmiştir. İşitme engelli öğrenciler, geniş zamana örnek sözcükler diye “Pazar”, “kar” gibi isimleri göstermişlerdir. Çünkü bunlardaki *-ar* eki geniş zamanda da vardır. Bunu düzeltmek için, isimlerin sonuna mastar ekleyerek oluşturulan yanıltmalı biçim, öğrencilere gösterilerek konuyu anlamalarına yardımcı olunmuştur. Fakat aynı yanlış anlama, sağır çocuklar arasında (6.7.8. sınıf) üleştirme sayı sıfatlarında da görülmüştür. **Bir-er, iki-şer, üç-er** gibi kavramlar hakkında eğitime tâbi tutulan çocuklar, örnek vermeleri istendiğinde, içinde *-ar, -er* eki olan kelimelere doğru cevap olarak **konar, sunar, hatta, yar... gibi** kelimeleri söylemişlerdir. Bu da sağır çocukların, dilin ardındaki dilbilgisel uzantılardan habersiz oldukları gerçeğini yansıtır. İşitenler bu uzantıları kendiliğinden öğrenirken, sağırılar bunu, istenilenin çok ötesinde, derinlere inen, kendilerine özgü bir eğitim felsefesi ile öğrenirler.

Sonuç:

Bugün, son kullanma tarihi geçmiş olan “İşaret dili olmalı mı, olmamalı mı?” cümlesini bir kenara iterek; bütün dünyadaki sağırın kullandığı işaret

dilinin, artık bir kültür dili olduğunu kabul etmeliyiz. Dünyaya açılma noktasında ise, belki de Türkçe'nin zengin inceliklerinin giremediği sahalara, öğrenme kolaylığı sağlaması nedeniyle Türk İşaret Dilinin kolaylıkla girebileceğini söyleyebiliriz. Çünkü, bütün ülkelerin yazılı dilleri evrensel özellikler taşımayabilir. Fakat işaret dilleri evrensel özellikler taşımaya yatkındır ve bu dil, evrensel olma yolundadır. Her ülkenin işaret dili, kendi kültürünü, uluslar arası boyuta getirebilir, kendinden bir koku, bir tat katabilir. Bu neden olmasın?

Türkiye'de, yetişkinler için işaret dili kılavuzu adı ile çıkan ve öğretmen Galip Demiray'ın hazırladığı bu ilk ve tek işaret dili sözlüğünde, günlük hayatta kullandığımız 1348 kelime mevcuttur. Buna, Türkiye'nin illeri ve bazı ülkelerin isimleri de eklenince bu sayı 1581'e varmaktadır. (MEB Yayınları İşaret Dili Kılavuzu, Ankara, 1995)

Türk İşaret Dili gerek içinde yoğrulduğu zengin Türkçe kültürü, gerekse kadifemsi estetiğiyle sağırın düşüncelerini, dilleri olan ellerine, kullanışlı bir ifade zevki ve zenginliğiyle aktarmaktadır. Ne yazık ki bu dili, bilimsel olarak savunma donanımına sahip kişiler, hem yok denecek kadar az, hem de tek çatı altında toplanmak yerine birbirlerinden habersiz yaşamaktadır. İşaret dilinin gramer düzenini, söz varlığını tezlerle analiz etmeye, oradan senteze varmaya henüz imkân bulunamamıştır. Türk İşaret Dilinin sentezini, Türk dili grameriyle karşılaştırmalı olarak yapacak, donanımlı dil bilimcilerle ihtiyaç duyulmaktadır ve bu boş alan her an yeni teorilere aç bir hâlde beklemektedir.

Amerika'daki sağır okullarında görev yapan işitme engelli öğretmenlerin, öğrenciye yaklaşımı ile verdiği eğitimin kalitesinin, normal okullarda çalışan meslektaşlarına oranla daha iyi olduğu görüşü yaygındır. Bu gerçektir. Çünkü onlar, bilgilerini yaşantılarıyla zenginleştirerek, bu yolla yeni bilgilere ulaşarak arttırmaktadırlar. İşiten ve işitmeyen öğretmenler normal sahaya indiklerinde iletişim sorunu yaşanmadıkça belki de eşit olacaklardır.

24 Eylül 2006'da Ankara İşitme Engelliler Derneğinde yapılan anket araştırmasına yetişkin işitme engelli 40 kişi katılmış olup, çoğunluğun lise mezunu, üniversite öğrencisi ve mezunları olduğu gözlenmiştir. Yetişkin işitmeyenler, sosyal hayatta karşılaştıkları en büyük sorunun iletişim olduğundan yakınmışlardır. "İşitme engellilerin eğitiminde işaret diline gerek var mıdır?" sorusuna aynı katılımcıların tümü "evet vardır" cevabını vermişlerdir.

Bütün bunlar gösteriyor ki; sözel iletişim yönteminin yanında, tüm iletişim yöntemi olarak bilinen, karma ya da total yöntem uygulanmalıdır görüşü hakimdir. Duygusal bir ağırlığı olan oral yöntem, sağır çocuğu işitenlerin dün-

yasına kazandırma amacı taşıdığına güzeldir. Fakat madalyonun diğer yüzü ise, kültürel, sosyal ihtiyaçlarına cevap verilmediğinin, onların da bir yönden sağır kalmak istediklerinin anlaşılmadığını yansıtıyor. Yeni bir insan tipi, yeni bir dil ve dolayısıyla yeni bir kültürü gerektiriyor. Bu kültür, dile paralel olarak doğmuştur. Kültür, kaynağını dilden alan bir zenginliktir ve dünyadaki bütün sağırılar bazı çevrelerin kendilerini bilim adına bu zenginlikten mahrum etmelerini istemiyorlar. Çünkü, kendi kültürlerinin de bilimsel bir yanı olduğunu haklı olarak kabul ediyorlar

Kaynakça

- Beytaş, Çiğdem Kader: *Bilgi Çağında Eğitim Dergisi*, Sayı 11, s.30, Ankara, 1996
- Gök, Süleyman: *Dünyada ve Türkiye’de Sağır Dilsiz Okulları Tarihçesi ve Eğitim Sistemi*, Hüsnü Tabiat Matbaası, İstanbul, 1958. Türkiye Sağır, dilsiz ve Tesanüt cemiyeti neşriyatı, Sayı: 1
- Pehlivan, Asım: *Sağırılar Okulları ve Yetiştirme Yurtları Rehberi*, Sema Yayınları, İzmir, 1969
- Özsoy, Yahya- Özyürek, Mehmet- Eripek, Süleyman: *Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar*, Karatepe Yayınları, Ankara, 1988
- Özsoy, Yahya: *İşitme Engellilerin Eğitimi*, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, Özel Eğitim ve Rehberlik Dairesi Başkanlığı, MEB Basımevi, Ankara, 1985
- Yetişkinler İçin İşaret Dili Kılavuzu*, MEB Yayınları, Ankara, 1995